

**Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi**

Sayı: XVIII/II (Aralık 2014) ISSN: 1301-1197

Sahibi/Owner

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Sabri Erturhan (Dekan)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Talip Özdeş (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Ünal Kılıç (CÜ İlahiyat Fak.), Doç. Dr. Nuri Adıgüzel (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Alim Yıldız (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Cemal Ağırman (CÜ İlahiyat Fak.).

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Hüseyin Akkaya (CÜ Fen-Edebiyat Fak.), Prof. Dr. Ramazan Altıntaş (Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Selçuk Coşkun (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.), Prof. Dr. B. Ali Çetinkaya (İÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Mehmet Erdoğan (MÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Saffet Köse (SÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Ali Yılmaz (AÜ İlahiyat Fak.), Doç. Dr. H. İbrahim Şimşek (Hitit Ü. İlahiyat Fak.).

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. A. Hakkı Turabi (Marmara Ü. İlahiyat Fak.)- Prof. Dr. Cemal Ağırman (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Enbiya Yıldırım (Ankara Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Galip Yavuz (Marmara Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. Metin Özdemir (Yıldırım Beyazıt Ü. İslami İlimler Fak.) - Prof. Dr. Murat Yıldız (CÜ Edebiyat Fak.) - Prof. Dr. M. Kadir Özköse (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. M. Ali Şimşek (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Ö. Faruk Yavuz (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Sabri Erturhan (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Y. Ziya Keskin (Harran Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Zülfikar Durmuş (Nevşehir Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Abdüllatif Tüzer (CÜ Edebiyat Fak.) Doç. Dr. Ali Yılmaz (CÜ İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Fatih Genç (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Doç. Dr. Eyüp Şimşek (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Harun Işık (Erciyes Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. M. Vecih Uzunoğlu (Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Mustafa Çakmaklıoğlu (Erciyes Ü. İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Doç. Dr. Nuri Kahveci (Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Sami Şahin (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Abdullah Pakoğlu (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Ali Avcu (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. B. Yaşar Seyhan (CÜ İlahiyat Fak.) -Yrd. Doç. Dr. Filiz Dıgıroğlu (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Yrd. Doç. Dr. Halis Demir (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Muammer Cengiz (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Yrd. Doç. Dr. Rıza Bakış (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Yüksel Göztepe (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez).

Editör/Editor

Doç. Dr. Ömer Aslan (Dekan Yardımcısı)

Editör Yardımcıları/Associate Editor

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir - Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz - Yrd. Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

Redaksiyon ve Dizgi/Redaction and Typographic

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir

Sekreteryä

Burcu Demir

Adres/Correspondence

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Sivas

ilahiyyat@cumhuriyet.edu.tr

Tel: (0346) 219 12 15/16 Fax: (0346) 219 12 18

<http://dergi.cumhuriyet.edu.tr/cumuilah/index>

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Basın Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date:

Rektörlük Basımevi Sivas, Aralık 2014

ŞİHABÜDDİN ES-SİVASÎ'NİN 'RİSÂLETÜ'N-NECÂT' ADLI ESERİ BAĞLAMINDA NEFSİN ISLAHINA DAİR GÖRÜŞLERİ

Fatih Çınar *

Özet

Şihâbüddin es-Sivasî, Selçukludan Osmanlıya geçiş döneminde tefsir, hadis, fıkıh, nahiv ve tasavvufî eserleri ile etkin olmuş bir isimdir. Sivasî, aynı zamanda Zeyniyye yolunun Anadolu'da faaliyet gösteren önemli isimlerinden birisidir. Makalede öncelikle Sivasî'nin hayatına yer verilmiş, ardından '*Risâletü'n-necât min şerri's-sifâtü'z-zemîme*' adlı eseri bağlamında nefsi ıslah edebilmenin yöntemlerine dair görüşleri değerlendirilmiştir. Akabinde Sivasî'nin çalışmasını hangi saiklerle kaleme aldığı ve hangi isimlerden etkilenerek eseri şekillendirdiği gibi konular üzerinde durulmuştur. Makalede, Sivasî'nin eserinin orijinal yönleri değerlendirilmiş ve Sivasî üzerinde etkili olan isimlerin bu etkileriyle Anadolu tasavvuf anlayışına olan katkıları üzerinde de durulmuştur. Çalışmada, nakledilen bilgi ve ulaşılan tespitlerden hareketle Sivasî'nin şerh ve haşiye geleneğine dayanan ilim anlayışına vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şihâbüddin es-Sivasî, nefis, ıslah, yöntem, fikirleri.

Comments of Shahab al-Din al-Sivasî about Reclamation of Nafs Under The Light of His Work "Risalet al-Necat"

Abstract

Şihâbüddin es-Sivasî is a person who has been effective with the monuments including rendition, the prophet Muhammad's sayings/deeds, islamic law, syntax and sufism during the transition from Seljukian to Ottoman. At the same time, Sivasî is one of the most important people who was active in Anatolia from the Zeyniyye way. In the article, first of all, the life of Sivasî has been participated, after that, his monument named '*Risâletü'n-necât min şerri's-sifâtü'z-zemîme*' has been evaluated under the aspects of

---

* İl Vaizi, Tokat İl Müftülüğü (cinar.fatih.58@hotmail.com).

his view on the techniques of recovery of the flesh. Subsequently, it has been focused on the writing techniques and influences of Sivasî. In the article, the original aspects of the monument has been evaluated and the people who influenced Sivasî and their effects of sufism in Anatolia has been focused on. In the study, under the light of the transferred information and reached designations, Sivasî's discipline concept, which depends on exegesis and apostil, has been emphasized.

Key Words: Şihabüddin es-Sivasî, self, improvement, method, his ideas.

Giriş

Anadolu, Kâdiriyye, Mevleviyye, Rifâiyye ve Nakşbendiyye gibi birçok tarikatın neşv ü nema bulduğu önemli ilim ve kültür merkezlerinden birisidir.¹ Anadolu'da etkili olan tasavvufî akımlardan birisi de 'Avârifü'l-Maârif' adlı meşhur eserin yazarı Şihabüddin Sühreverdî'nin (ö.632/1234) tesis ettiği Sühreverdiyye'nin² bir kolu olarak etkinlik gösteren Zeyniyye'dir. Zeyniyye, Anadolu ile birlikte Horasan, Rumeli, Hicaz Bölgesi, Suriye, Mısır ve Hindistan'da XV. yüzyıldan itibaren kısa bir sürede faaliyet göstermeye başlamış bir tarikattır. Bu yolun müessisi Zeynüddin Hâfî (ö.838/1435) 'dir.³ Zeyniyye'ye halk, ilmiye mensupları ve devlet ricali büyük ilgi göstermiştir. Bu yol ilmiye sınıfından ve devlet ricalinden olan müntesiplerinin çokluğu nedeniyle 'aydınlar tarikatı' olarak anılmıştır.⁴ Hâfî'nin mesajları Şeyh Muhammed (ö.860/1456'dan sonra), Abdurrahim Merzifonî (ö.865/1461'den sonra), Abdüllatif Kudsi/Makdisî (ö.856/1452), Molla Hüsrev (ö.885/1480), Kutbuddin İznikî (ö.885/1480), Şeyh Mustafa (ö.887/1482), Hasan Fenarî (ö.891/1486) ve Veysî Efendi (ö.1037/1628) gibi isimlerle de Anadolu'da hızlı bir yayılma göstermiştir.⁵ Çalışmaya konu olan Şihâbüddin es-Sivasî, Şeyh Muham-

¹ Kadir Özköse, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yay., Konya 2008, s.17-475.

² İmam Sühreverdî'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz., Adem Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s.1-577.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yay., İstanbul 1996, s.63; Bekir Köle, *Zeynüddin Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s.25-423.

⁴ Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.95.

⁵ Zeyniyye, Muhammed Tebâgânî (ö.891/1486), Sadreddin Revvâsî (ö.?), Derviş Ahmed Semerkandî (ö.?) ve Mahmud Hisarî (ö.?) ile Horasan'da; Abdülmu'ti Mağribî (ö.904/1499), Nureddin Ahmed (ö.861/1457), Mevlana Muhammed Horasanî (ö.925/1519), Abdülkerim Halife (ö.884/1479), Seyyid Safiyüddin İcî (ö.?), Ali Dimyatî

med'in Sivas ve çevresindeki faaliyetleri vesilesiyle Zeyniyye yolu ile tanışma imkânı bulmuştur. Şeyh Muhammed (ö.1456'dan önce)'in halifesi de olan Sivasî, Selçukludan Osmanlıya geçiş sürecinde Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden ilk müfessirlerden birisi olması yönüyle de tanınmaktadır.⁶ O, tefsir alanındaki bu şöhretinin yanı sıra, hadis⁷ ve tasavvufa dair eserleri ile de döneminde etkili olan 'şerh geleneği'nin önemli temsilcilerinden birisi olmuştur. Biz bu çalışmamızda eserleri ile Zeyniyye yoluna katkıları olan Şihabüddin es-Sivasî'nin '*Risâletü'n-necât min şerri's-sıfât'iz-zemîme'* adlı eseri çerçevesinde nefsi ıslah için dile getirdiği hususlar üzerinde durmak istiyoruz. Sivasî'nin bu eseri, Cüneyd-i Bağdadî'nin (ö.297/909) müritlerine nefsi ıslah için tavsiye ettiği ve 'Cüneyd Yolu' olarak bilinen sekiz şartını⁸ '*el-Vasâyâ'l-Kudsiyye'*⁹ adlı eserinin bir bölümünde şerh eden üstadı Zeynüddin Hâfî'nin görüşlerinin detaylı bir şekilde dile getirilmesiyle oluşturulmuş bir çalışmadır. Bu çalışmayla biz, Sivasî'nin eserinin tanıtımını yapmayı, eserinde verdiği bilgilerden hareketle nefsin ıslahına dair görüşlerini ve bu konuda Sivasî üzerinde etkili olan bazı isimleri tespit etmeyi amaçlıyoruz. Sivasî'nin fikir dünyasına tesir eden isimlerin tespit edilmesinin bu isimlerin Anadolu tasavvuf anlayışı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından da önem arz ettiği kanaatindeyiz.

1. Şihabüddin es-Sivasî'nin Hayatı

(ö.877/1472-3), İbnü'l-Hümmam (ö.861/1457) ve Eminüddin Aksarayî (ö.880/1475) ile Hicaz, Mısır ve Şam'da etkinliğini hissettirmiştir. Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, s.33-170; Köle, *Zeynüddin Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, s.69-114.

⁶ Mustafa Öztürk, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012, s.69.

⁷ Sivasî'nin hadis alanındaki çalışması için bkz.; Harun Reşit Demirel, "Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usulüne Dair '*Riyadu'l-ezher fi cilai'l-ebzar'* İsimli Eseri", *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.107-124.

⁸ Cüneyd-i Bağdadî'nin yolu olarak tanımlanan sekiz şart şu şekildedir: 'Devamlı abdestli bulunmak. Devamlı oruç tutmak. Devamlı halvette olmak. Devamlı 'lâ ilahe illallah' zikrini yapmak. Devamlı kalbini mürşidine bağlamak. İşlerinde kendi akıl ve tasarrufunu bir kenara bırakıp mürşidinin tasarrufuna tâbi olarak meydana gelen olaylarda onun ilminden istifade etmek. Devamlı kalbe gelen boş düşünce ve vesveseleri kalpten silip atmak. Fayda olsun zarar olsun Allah'a karşı her şeyde itirazı terk etmek. Allah Teâlâ'dan cenneti yahut ateşten korunma gibi şeyleri istemeyi terk edip devamlı O'nun rızasına yönelmek.' Gazalî, *Ravdatutü't-Tâlibîn ve Umdetü's-Sâlikîn*, Tercüme: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2004, s.44-45.

⁹ Zeynüddin Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, Tahir Efendi, Kol., vr.38b-50b.

Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmeyen Sivasî'nin asıl adı, 'Ahmed b. Mahmûd'dur. Kaynaklarda, ailesi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bursalı Mehmet Tahir'e göre Sivaslı,¹⁰ diğer kaynaklara göre ise Sivaslı birisinin kölesidir.¹¹ Sivasî, medfun olduğu yere nispetle 'Ayasluğ' şeklinde de anılmış ama daha ziyade 'Sivasî' nisbesiyle tanınmıştır. Ona, 'Şihâbüddin' lakabı verilmiştir.¹² Sivasî, İzmir'in Selçuk ilçesindeki kabrinde günümüzde 'Şihâbüddin Dede' şeklinde anılmaktadır.¹³ Sivasî'nin isminden ziyade Sühreverdiyye yolunun kurucusu İmam Sühreverdi'nin lakabı olan 'Şihâbüddin' lakabıyla anılması Sivasî'nin İmam Sühreverdi'ye olan irtibatını göstermesi bakımından önemli bir husustur.

Sivasî'nin eğitim-öğretim sürecine dair bilgi bulunmamaktadır. Bu anlamda 'hocalarının kimler olduğu?' ve 'hangi medresede eğitim-öğretim faaliyetlerine iştirak ettiği?' gibi hususlara dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Onun karanlıkta kalan bu yönüne karşın ilmî gelişiminin ardından üstadı Şeyh Muhammed ile Ayasluğ/Selçuk beldesine göç ettiği ve vefatına kadar burada ikamet ettiğine dair elimizde sağlam veriler bulunmaktadır.¹⁴

Kaynaklarda, Sivasî'nin vefat tarihi konusunda çok farklı bilgilere rastlanmaktadır. Onun hakkında bilgi veren eserlerde vefat tarihiyle ilgili olarak, 780/1378,¹⁵ 803/1400,¹⁶ 860/1455¹⁷ ve 880/1475¹⁸ gibi aralarında büyük farklar olan birçok tarihi görmek mümkündür. Bahattin Dartma, çeşitli tarihi verilerden ve Bursalı Mehmet Tahir'in Sivasî'nin kabrini ziyaret ederek kabir taşı üzerinde '2 Rebiülevvel 860' tarihini görmesin-

¹⁰ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1933, c.I, s.90.

¹¹ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-a'lam*, İstanbul 1311, c.IV, s.2886; İzzet-zade Abdülaziz Mektûbî, *Teracim-i Ahvâl-i Ulema ve Meşayih*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY No:2456, vr. 9b.

¹² Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmanî*, İstanbul 1308, c.III, s.176.

¹³ Bahattin Dartma, 'Şihâbüddin es-Sivasî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti', *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.97.

¹⁴ Örneğin bkz., Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-şekâik*, (Neşreden: Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, c.I, s.55.

¹⁵ Mecdi Efendi, *Hadâik*, c.I, s.55; Ahmed Midhat Efendi, *Mufassal Tarih-i Kurun-i Cedide*, İstanbul, 1331/1912, s.589-590.

¹⁶ Ahmed b. Muhammed, *Tabakatu'l-müfessirîn*, vr.70a.

¹⁷ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s.90.

¹⁸ Taşköprü-zade, eş-Şekâik, s.31; Saduddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi ve'l-künâ ve'l-Elkâb*, c.II, s.415.

den hareketle vefat tarihini 860/1455–56 olarak kabul etmektedir. Diğer ihtimalleri de göz ardı etmeden, eldeki verilerle, Sivasî'nin vefat tarihinin 860/1455–56 olduğu kanaatini biz de paylaşmaktayız.¹⁹

Sivasî'nin kabrinin üzerine küçük bir türbe yapılmıştır. Sivasî'nin türbesi bugün de halk arasında en çok ziyaret edilen yerlerden birisi konumundadır.²⁰

2. Şihabüddin es-Sivasî'nin '*Risâletü'n-necât min şerri's-sıfâtı'z-zemîme*' Adlı Eseri

Sivasî, velûd bir yazardır. O, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv ve tasavvuf gibi birçok alanda eser vermiştir.²¹ Sivasî, çalışmamıza konu olan *Risâletü'n-necât min şerri's-sıfâtı'z-zemîme* adlı eserinde on başlık altında nefsi ıslah yöntemlerini dile getirmiştir. Sivasî'nin bu eseri ile ilgili bilgi veren bazı kaynaklarda nefsi ıslah edici bu on şartın ardından; 'tevfik, riyaziye, dünyaya uygun amellerin neticesi, sorumlu azaların kerameti ve İslam dünyasındaki mezheplerin kurucularını, eksik yönlerini ve ehl-i sünnet ekolünün üstünlüğünü dile getirdiği bir bölümün yer aldığı' bilgisine yer verilmiştir. Fakat eser üzerinde yaptığımız çalışmalar bizi Sivasî'nin eserinde nefsi ıslah için dile getirdiği on hususun dışında başka bir bilgiye yer vermediği sonucuna ulaştırmıştır. Araştırmalarımızın sonunda eserde nefsi ıslah için dile getirilen on şartın dışında nakledilen başlıkların Sivasî'ye değil Sivasî'nin eserini istinsah eden müstensihlere ait olduğunu gözlemledik. Eser, genel olarak başka eserlerle birlikte istinsah edildiği için Sivasî'ye ait olmayan bazı kısımlar da Sivasî'nin eserine dâhilmiş gibi anlaşılmıştır. Eserin nüshalarını verirken de görüleceği üzere, Si-

¹⁹ Hüseyin Vassaf da bu kanaati paylaşmaktadır. Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, İstanbul 2006, Kitabevi, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, c.I, s.327. Vefat tarihi ile ilgili tartışmalar için bkz; Bahattin Dartma, 'Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazı Bir Şahsiyeti: Şihâbüddin es-Sivasî', *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.226–227; Şükrü Aslan, 'Şihâbüddin es-Sivasî, Uyunu't-Tefâsîr'indeki Metodu', *AÜİFD*, Erzurum 1990, Sayı:9, s.188–214; Hasan Sarıtaş, 'Köleleri Âlim Yapan Sultan, Şehrin Kutup Yıldızlarından: Şihâbüddin Ahmed es-Sivasî', *Sultanşehir*, Sivas 2009, Yıl:3, Sayı:10, s.58–61.

²⁰ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, s.70; Dartma, 'Şihâbüddin es-Sivasî', s.94.

²¹ Eserleri hakkında bkz; Bahattin Dartma, 'Şihâbüddin es-Sivasî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti', *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.98–105; 'Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazı Bir Şahsiyeti: Şihâbüddin es-Sivasî', *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.226–227; Demirel, 'Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usulüne Dair 'Riyadu'l-ezher fi cilai'l-ebzar' İsimli Eseri', s.107–124.

vası'nin eseri, çalışmayı istinsah eden kimsenin yazısının durumuna göre 15-25 varak civarında bir eserdir. Hâlbuki Sivasî'nin eserinde olduğu iddia edilen başlıklarla birlikte çalışma oldukça büyük bir hacme ulaşmaktadır. Ayrıca, Sivasî'ye ait eserin müstakil olarak kaleme alınan yazma nüshalarında nefsi ıslah için Sivasî'nin dile getirdiği on maddenin dışında bir bilgi yer almamaktadır. Bu da 'Sivasî'nin eserinde nefsi ıslah için dile getirdiği on başlığın dışında 'diğer bazı konuları dile getirdiği bir bölümün yer aldığı' iddiasını çürütmektedir.

Birçok yazma nüshası bulunan eseri²² incelediğimizde Sivasî'nin isim ve künyesinin zaman zaman yanlış bir şekilde kayıtlara geçtiğini gördük.²³ Yaptığımız tetkikler neticesinde eserin tam adının '*Risâletü'n-*

²² Tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır: 'Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu Arşiv Numarası 34 Ha 329/31, vr.169-173; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye Aşirefendi Koleksiyonu, Arşiv Numarası 34 Sü-Aşir 448/2, 18b-29b; İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Müstensih: Ebu Bekir b. Muhammed el-Karabağî, Arşiv Numarası 34 Ae Arabî 4342/3, 35-51; Atf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atf Efendi Koleksiyonu, 34 Atf 452/2, 87-103; Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 34 Nk 5009/12, 122-139; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, 34 Ma 146/1, 1-35; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 42 Kon 1023/1; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 42 Kon 1023, 2b-5b; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Isparta İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 32 Hk 1475/5, 130b-145b; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 45 Hk 1131/4, 48a-58a; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 45 Hk 6945/1, 1b-23b; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Müstensih: Ali b. İsa. Ahmed, Arşiv Numarası 45 Hk 2904/1, 1b-12b; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 45 Hk 8025/4, 70b-82a; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 37 Hk 1216/4, 144b-150b; Milli Kütüphane-Ankara, Müstensih: Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 782/4, 23b-42b; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Müstensih: Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî, 19 Hk 3216/3, 25b-42b; Milli Kütüphane-Ankara, Müstensih: Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî, Müstensih: Ahmed b. Çuri, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 614/3, 72b-88b; Süleymaniye Şehit Ali Paşa, No: 1391, 88-101 vr.'

²³ Örneğin Ali Emiri Koleksiyonu, Arşiv Numarası 34 Ae Arabî 4342/3 nüshasında Şihabüddin es-Sivasî'nin adı 'es-Sivâsi eş-Şihabüddin, Ömer b. Mahmud'; Atf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atf Efendi Koleksiyonu, 34 Atf 452/2'de Şihabüddin Ahmed b. Mahmud *es-Sehavi*; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 42 Kon 1023/1'de Şihabüddin Ahmed b. *Mehmed es-Sivasî* ve Manisa İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 45 Hk 6945/1'de Şihabüddin Ahmed *Memluk Celâleddin* Sivasî şeklinde zikredilmiştir. Bazı kayıtlarda da (Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, 34 Ma 146/1; Nuruosmaniye Yazma Eser

necât min şerri's-sifâtü'z-zemîme' olduğunu gördük. Aynı zamanda yanlış kayıt altına alınan, müellifin ismi yazılmayan veya yanlış yazılan nüshaların birçoğunda müellifin isminin ve eser adının tam olarak verildiğini gözlemledik.

Sivasî, bu çalışmasında dile getirdiği konularla ilgili otuz iki âyete ve sıhhat dereceleri farklı on sekiz hadise yer vermiştir. Sivasî'nin her konuyla ilgili bir veya birkaç âyete atıf yaptığı gözlemlenmiştir. Müellif, çalışmasında zaman zaman âyetlerde geçen kelimelerin kök anlamları ile âyetin bağlamı içerisindeki anlamı arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.²⁴ Naklettiği birçok âyetin ilk anlamlarının yanı sıra işaret yorumlarına da değinen Sivasî²⁵ bazen de âyette geçen bir kelimenin kastettiği manayı

Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 34 Nk 5009/12 ve Süleymaniye Şehit Ali Paşa, No: 1391'de) eserin müellifi hiç zikredilmemiştir. Yine bazı kayıtlara (*Risâle fin-Necât min Şerri-Sifât*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 37 Hk 1216/4; *Risâle fin-Necât min Şerri-Sifât*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası 45 Hk 8025/4 ve *Risâletü'n-necat min şerhi's-sifat*, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, 34 Atf 452/2) eser adının yanlış geçirildiği gözlemlenmiştir. Bazı kayıtlarda ise (Milli Kütüphane-Ankara, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 782/4, 23b-42b; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 3216/3, 25b-42b ve Milli Kütüphane-Ankara, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 614/3) eseri istinsah eden Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî eserin müellifi olarak görülmektedir.

²⁴ Örneğin 'Nefsinin arındırma kurtuluşuna ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.' (Şems 91/9-10) ayetlerinde geçen *الذم* kelimesi ile şunları nakletmiştir: 'Ayette geçen *الذم* kelimesi doğru nimetleri yemekle elde edilecek bir husustur. Su, toprağın üzerinde akıcı bir özellikte yaratılmıştır. Su, büyük ve küçük temizlikte (abdest ve gusülde) kullanıldığında mukaddes ruhun yüzündeki toprağı yıkar. Mest üzerindeki topraktan kalma izleri siler götürür. Tâlib, temiz olmaya (abdest ve gusül ile olmaya) devam ettikçe kalbine yansıma yolu ile rabbanî nurlar dolar hale gelir. Daha sonra aynada (tâlibin) kalbinde hayal yansır ve (tâlib) kalp gözü ile bu gayb âlemine mülâki olur.' Sivasî, *Risâletü'n-necat min şerri's-sifât*, Süleymaniye Şehit Ali Paşa, No: 1391, 88b.

²⁵ Sivasî, 'Karanlıklar üstüne karanlıklar. İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez. Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur.' (Nur 24/40) ayeti ile ilgili şu yorumu yapmıştır: 'Allah'a kavuşmayı arzulayan kimse için doğruluk/sıdk ve ihlâs ile kudsi ve rabbanî yeşil ışık/nur söz konusu olursa o tâlibin zâhir/dış ve bâtin/içini temizlemesi gerekir. Çünkü pislikler kötülöklere gömölmele meydana gelmiştir. Bu kötülöklere kurbîyet/yakınlığın yayılması için ortam oluşturmazlar.' Sivasî, *Risâletü'n-necat*, 88b-89a.

kelime yapısı üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuştur.²⁶ Müellif, kullandığı hadisler konusunda son derece esnek davranmıştır. Genel olarak, sahih kabul edilen hadisleri kullanmakla birlikte²⁷ bazı zayıf hadisleri de²⁸ dile getirdiği hususlara dayanak olarak göstermiştir.

Eserle ilgili bu teknik bilgileri paylaştıktan sonra çalışmanın bu kısmında, 'müellifin çalışmasında on başlık altında dile getirdiği verilerden hareketle nefsin ıslahına dair görüşlerine' ve 'bu konuda onu etkileyen şahıslara' değinmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

3. Şihabüddin es-Sivasî'nin '*Risâletü'n-necât min şerri's-sıfâtı'z-zemîme*' Adlı Eseri Bağlamında Nefsin Islahına Dair Görüşleri

Sivasî, eserine hamdele ve salvele ile başladıktan sonra eserin yazılış amacını açıklamıştır. Buna göre Sivasî, '*Allah'a kavuşmayı isteyen kardeşlerimiz*' şeklinde tanımladığı 'tâliblere' yol göstermek için çalışmayı kaleme almıştır. Eserinin adını '*Risâletü'n-necât min şerri's-sıfâtı'z-zemîme*' şeklinde ifade eden Sivasî, akabinde tâlibi bir başka tarifile '*kurtuluş ve hakikate erme yoluna girmeyi arzulayan ve bunun gereklerini yapabilmek için adımlar atan kimse*' şeklinde tanımlamıştır. Sivasî, tâliblerin özelliklerini '*yok edici özelliğe sahip olan kötü yolun zararlarından korkan ve insanî nefislerinde yakînün güneşinin tecellisi ile kurtulabilecek kimseler*' olarak sıralamıştır. Sivasî burada, tâlibin ihlâs ve rabbânî nur ile zâhir ve bâtın temizliğine ulaşabileceğini ifade etmiştir. Ona göre pislikler, kötülöklere gömölmekten meydana gelmektedir ve kurbiyetin önündeki en büyük engel bu pisliklerdir.²⁹ Sivasî, zâhirî ve bâtınî anlamda temizliğe ulaşmak için şu on şarta riayet edilmesi gerektiğini söylemiştir: 1. Bedenin tamamını guslü gerektiren şeylerden, azaları hadesi gidermeyi gerektiren hususlardan

²⁶ Sivasî, 'Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir.' (Zümer 39/67) ayetinde geçen Gabdatuhu' ifadesinin 'Makbudatuhu' anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.

²⁷ Naklettiği şu hadisler gibi: 'Kalbimde değişik haller olur, bu yüzden her gün yetmiş veya yüz defa istiğfar ederim' (Müslim, Zikir 41; Ebû Davud, Vitir 26) ve 'Allah'ın nurdan ve karanlıktan yetmiş bin perdesi vardır. Eğer bu perdeleri açarsa, mahlûkattan gözleriyle O'nu idrak edenlerin yüzlerinin derisini yakar.' (Müslim, İman 293) Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 92b ve 93b. Sivasî'nin naklettiği hadisler, birkaç tanesi hariç, Kütüb-i Sitte olarak bilinen hadis kaynaklarından alınmış hadislerdir.

²⁸ Naklettiği şu hadis gibi: 'Şeytan Ömer'in gölgesinden kaçır.' Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, c.II, s.154. Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 97b.

²⁹ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 88b.

ve nefsi isyan içeren günahlardan temizlemek. 2. Halvet. 3. Allah Teâlâ'yı anma/zikir dışında konuşmayı terk etmek. 4. Sürekli oruç tutmak. 5. Kalp huzuruyla sesi yükseltmeden şiddetli bir şekilde dil ile Allah Teâlâ'yı zikre devam etmek. 6. Allah Teâlâ'ya teslim olmak. 7. Kalbe gelen duygu ve düşüncelere itibar etmemek. 8. Kalbi üstada/şeyhe bağlamak. 9. Uykuyu terk etmek. 10. Helal olan yemeği azaltmak.³⁰

Makalenin girişinde de dile getirdiğimiz gibi Sivasî'nin bu çalışması Cüneyd'in müritlerine nefsi ıslah konusunda telkin ettiği sekiz şartın bir haşiyesi gibidir. Sivasî çalışmasında, hem bu sekiz şart hem de bu sekiz şarta ilave ettiği iki hususla birlikte on başlık altında 'nefsin nasıl ıslah edilebileceği?' sorusuna cevap aramıştır. Sivasî, Cüneyd-i Bağdadî'nin seyr u sülûk sürecindeki tâliblere yaptığı tavsiyelere 'susma, uyku ve yemeği azaltma' başlıklarını da eklemiştir. Sivasî'nin Cüneyd'in sekiz şartına eklediği iki başlığı üstadı Hâfî'nin nefsi marazlardan kurtarmak için çeşitli eserlerinin aralarına serpiştirdiği başlıklardan ve İmam Sühreverdî'nin konuya dair verdiği bilgilerden alıntılarla değerlendirmiştir. Bu yönüyle Sivasî'nin, özellikle Hâfî'nin '*Reyhânu'l-Kulûb*' ve '*el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*' adlı eserlerinin tesirinde kaldığını söyleyebiliriz. Bu da normal karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü Sivasî, eserini Cüneyd'in sekiz şartını şerh niyetiyle şekillenmiştir. Üstadı Hâfî'nin '*el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*'³¹ adlı eserinin bir bölümü Cüneyd'in bu sekiz şartı şerhe ayrılmıştır. Ayrıca Hâfî'nin '*Reyhânu'l-Kulûb*'³² adlı eseri ise İmam Sühreverdî'nin eserlerinde detaylı bir şekilde dile getirdiği konuları özetleyerek tasarlanmış bir eserdir. Sivasî'nin eserinde konularla ilgili gündeme getirdiği ayet ve hadisler, konularla ilgili örnekler Hâfî'nin adı geçen eserlerinden süzülüp okuyucuya takdim edilmiş olduğu izlenimini vermektedir. Sivasî'nin eserini, üstadı Hâfî ve Sühreverdî'nin konularla ilgili değerlendirmelerini daha detaylı ve sıralamasını kendisinin yaptığı başlıklar şeklinde oluşturduğu tespitinde bulunabiliriz. Sivasî'nin konularla ilgili değerlendirmeleriyle üstadı Hâfî ve Sühreverdî'nin bu konulara dair tespitleri arasındaki benzerlikler çalışmanın ilerleyen aşamalarından daha net bir şekilde görülecektir.

³⁰ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 90a-100a.

³¹ Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, Tahir Efendi, Kol., vr.38b-50b.

³² Hâfî, *Reyhânu'l-Kulûb*, vr.15a.

Sivasî'nin '*Risâletü'n-necât min şerri's-sıfâtı'z-zemîme*' adlı eserinde nefsi ıslah için dile getirdiği ilk şart bedeninin tamamını guslü gerektiren şeylerden/hadesten; azaları, maddî ve manevî kirliliği gidermeyi gerektiren hususlardan ve nefsi, isyan içeren günahlardan temizlemektir. Sivasî'ye göre ruh, toprak ile kuşatılmış bir durumda olduğu için öncelikle tâlib ruhunu bu esaretten kurtarmalıdır. Ona göre bunun yolu da gusulsüz bulunmamak, sürekli abdestli olmak ve günahlardan uzak durmaktan geçmektedir. Sivasî, tâlibin ancak bu hale devam etmesiyle gayb âlemine mülâki olacağı kanaatindedir.³³ Sivasî'nin bu konuda naklettiği bilgilerin büyük ölçüde Sühreverdî ve Hâfî'den alıntı olduğu görülmektedir. Örneğin Sühreverdî, Ashab-ı Suffe'ye işaret ettiğini söylediği '*Orada öyle erler var ki arınmayı severler ve Allah, temizlenip arınanları sever*'³⁴ ayetin yorumunda şu ifadelerle yer vermiştir: '*Bu ayetin tefsirinde denilmiştir ki; ayette anlatılan kimseler bütün hades, cenabet ve necasetten su ile temizlenmeyi seviyorlardı.*'³⁵ Hâfî'ye göre ise abdest, yükselip ortaya çıkan bir nurdur. Sürekli abdestli olan bir kimseye abdest ilk önce ayın nuru daha sonra güneşin ışığı gibi tesir eder. Eğer abdestin nuru salikin gönlüne bu şekilde doğarsa o nurun dış âlemde varlığı kalmaz, enfüse ve bâtına doğru sirayet eder. Âfâkta ise başka nurlar zuhur eder.³⁶ Nakledilen bu verilerden Sivasî'nin bu konuda dile getirdiği ifadelerin Sühreverdî ve Hâfî'nin konuyla ilgili görüşlerinin formülize edilmiş şekli olduğu anlaşılmaktadır.

Sivasî, nefsi ıslah için ikinci önemli konunun 'halvet' olduğunu ifade etmiştir. Sivasî'nin tarifine göre halvet '*ışık girmeyen karanlık bir evde meşgalelerden uzak durma*' halidir. Yine Sivasî'ye göre tâlib, halvete riayet ettiği sürece insan, oyun ve eğlence ile ünsiyet etmeye hazır bir şekilde yaratılan nefsin köreltme imkânı bulabileceği kanaatindedir. Kalp havaslarını açmanın şartının zahir havaslardan uzak durmaya bağlı olduğunu belirten Sivasî, tâlibin halvete devamla kalbinin delillerini ortaya çıkaracağı ve gayb nurunun ışığı ile kalbini aydınlatacağı bilgisine yer vermiş-

³³ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 90a.

³⁴ Tevbe 9/108.

³⁵ Şihabüddin Sühreverdî, *Avarifü'l-Maârif*, trc. Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 1999, s.367.

³⁶ Zeynüddin Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, Tahir Efendi, Kol., vr.38b.

tir.³⁷ Sivasî'nin bu ifadeleri halvet adabı, halvette zuhur eden manevî haller ve halvete giriş adabı gibi bölümlere eserinde geniş bir şekilde yer veren Şihabüddin Sühreverdî'nin konuyla ilgili değerlendirmelerini akla getirmektedir. Sivasî'nin dile getirdiği hususlar Sühreverdî'nin üç bölümde işlediği hususların özeti mahiyetindedir. Sühreverdî, ilk bölümde halvetin dayandığı temel hususları ve bu konuda söz söyleyen sûfilerin görüşlerini ifade etmiştir. İkinci bölümde halvette zuhur edebilecek manevî fetihlere değinen Sühreverdî'nin üçüncü bölümde de tâlibin halvet sürecinde dikkat etmesi gereken hususlara değinmiştir.³⁸ Sühreverdî gibi Hâfi de halvet konusunun önemini uzun uzadıya dile getirdikten sonra şu ifadelerle bu konudaki görüşlerini özetlemiştir: '*Ey tâlib! Öyleyse kendini fani kılmaya çalış. Kendinden Allah'a kaç. Ta ki sen de bu tatlı su akan çeşmeden tadasın.*'³⁹

Hâfi'nin Cüneyd'in nefsi islah için dile getirdiği hususları açıklarken dördüncü madde olarak takdim ettiği '*Allah'ı zikretmenin dışında konuşmayı terk etme*' bahsini Sivasî, üçüncü madde olarak gündeme taşımıştır. Hâfi, konuyu daha çok halvette olan tâlibin Allah'ın zikri dışında konuşmasını terk etmesi bağlamında değerlendirirken Sivasî, zikrin haricinde konuşmayı terk etme hasletini daha genel bir çerçevede ele almıştır. Sivasî'ye göre dil, Hakk'a ulaşmak isteyen kimse için her an durumunu aleyhine çevirebilecek bir silah gibidir. Ona göre, Hz. Peygamber'in '*İnsanları yüzleri üstüne veya burunları üzerine cehenneme atan dillerinin kazandığından başka nedir?*'⁴⁰ hadisi bu hususa işaret etmektedir. Sivasî'nin tâlibin genel olarak zikir haricinde susmayı tercih etmesi gerektiği konusunda gündeme taşıdığı bir diğer husus da tâlibin yalan ve cezayı gerektiren nifaktan ancak susma ile kurtulabileceği hakikatidir. Ona göre dil konuştuğunda kalp susar ve dinler; dil sustuğunda ise kalp gayb ile konuşur.⁴¹ Sivasî'nin bu konudaki görüşleri, Hâfi'nin aynı konuda dile getirdiği hakikatlerin farklı kelime/sözcüklerle ve cümlelerle dile getirilmiş

³⁷ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 90b. Sivasî'nin Gazalî'nin bu konuya dair görüşlerine paralel ifadelere yer verdiğini görebilmek için bkz; Gazalî, *İhyâu Ulûmiddîn*, Tercüme: Mehmed A. Müftüoğlu, Tuğra Neşriyat, İstanbul Tarihsiz, c.II, s. 525-545.

³⁸ Sühreverdî, *Avarifü'l-Maârif*, s.263-288.

³⁹ Hâfi, *el-Vasâyâ'l-Kudsîyye*, Tahir Efendi, 40 a-b.

⁴⁰ Tirmizî, İman, 8; İbn Mace, Fiten, 12.

⁴¹ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 91a. Bu konuda Sivasî'nin Gazalî'nin fikirlerine paralel bilgiler vermesiyle ilgili olarak bkz., Gazalî, *İhyâ*, c.III, s.231-247-250.

hali gibidir. Hâfî'nin, halvette tâlibin lüzumsuz söz söylemesi ile ilgili olarak şu tespitleri ile Sivasî'nin ifadeleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir: '*Tâlib konuşmaya mecbur olmadığı halde konuşursa kalbinin nuraniyetinden bir nur o kelimeyle birlikte çıkar. Böyle davrandığı sürece kalbinde nur kalmaz.*'⁴²

Hâfî'nin üçüncü husus olarak açıklamaya çalıştığı '*sürekli oruç tutma*' konusunu, Sivasî dördüncü başlık altında değerlendirmiştir. Hâfî, bu konuyu da halvetteki tâlibin riayet etmesi gereken bir husus olarak değerlendirirken Sivasî'nin bu konuyu da sadece halvete hasretmediğini görmekteyiz. Sivasî, '*Oruç kalkandır*'⁴³ hadisinden hareketle nefsin ve şeytanın tasallutları ile mücadele eden Hak yolcusunun oruç kalkanına bürünmesi gerektiği kanaatindedir. Ona göre tâlibin kurtulması gereken 'reyn',⁴⁴ 'gaym'⁴⁵ ve 'gayn'⁴⁶ halleri vardır ki oruç bedendeki toprak ve su miktarını azalttığı için bu hallerden tâlibin kurtulmasına büyük destek sağlamaktadır. Sivasî'nin ifadesine göre 'reyn' nankör nefse ait bir haldir ve kalbin paslanmasını ifade eder. '*Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır*'⁴⁷ ayeti nefsin bu haline işaret etmektedir. 'Gaym' ise işlenen günahlar sebebiyle müminin kalbinin bulutlanması demektir. 'Gayn'a gelince, Sivasî'ye göre bu kavram Hz. Peygamber'e özel bir durumu ifade etmektedir ki Hz. Peygamber kalbindeki bu durumdan dolayı günde yetmiş defa Allah'tan bağışlanma dilemiştir.⁴⁸ Görüldüğü gibi Sivasî, konuyu Hâfî'den daha detaylı ve kapsamlı

⁴² Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, Tahir Efendi, 40b-41a.

⁴³ Buhari, Savm 2, Tevhid 35, Müslim, Sıyâm 162; Ebû Davud, Savm 25; Tirmizi, Cuma 79, Savm 54, İman 8; İbn Mace, Sıyâm 1, Fiten 12, Zühd 22; Dârimi, Savm 27, 50; Muvatta, Sıyâm 57.

⁴⁴ 'Reyn' Hakk'a sahih inanç ve imandan perdelenmiş kimsenin hali olarak tanımlanmıştır. Abdürrezzâk Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çeviren: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004, s.423.

⁴⁵ 'Gaym' kavramı sözlükte bulut ve ince bulut anlamlarına gelen bir kelimedir. Tasavvuf edebiyatında tabiat perdesi anlamında kullanılmıştır. Seyyid Cafer Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çeviri: Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.161.

⁴⁶ 'Gayn' sözlükte kalbin hafifçe paslanması anlamına gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak gayn kalbin günahla veya dünyevî meşguliyetle Allah'tan perdelenmesi gibi manalar ifade etmektedir. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2002, s.145; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., Ankara 2005, s.228; Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s.423.

⁴⁷ Mutaffifin 83/14.

⁴⁸ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 91a-91b.

bir şekilde değerlendirmiştir. Orucun tâlibin vücuduna olan fiziki etkisinden de bahseden Sivasî, bununla birlikte çeşitli kavramlar (reyn, gaym ve gayn) etrafında konuyu izaha çalışmıştır. Konuyla ilgili bazı ayet ve hadisleri gündeme getiren Sivasî'nin Sühreverdî'nin eserinde yer verdiği 'orucun fazilet ve faydası' ve 'sûfilerin nafîle oruç konusundaki tutumları' gibi konuyla ilgili bölümlerinden büyük ölçüde istifade ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁹

Hâfî ve Sivasî'nin beşinci başlık altında dile getirdikleri konu '*kalp huzuruyla güçlü bir şekilde dil ile Allah Teâlâ'yı zikre devam etme*' hususudur. Hâfî, bu başlık altında tâlibin cehri zikir ile 'nefy u isbat' zikrine devam etmesi gerektiğinden bahsederken Sivasî, tâlibin zikir esnasında sesini yükseltmemesi gerektiği kanaatini dile getirmiştir. Sühreverdî,⁵⁰ Hâfî⁵¹ ve Sivasî⁵² de zikrin en üstününün '*Benden önceki nebilerin söyledikleri sözlerin en üstünü La ilahe illallah sözüdür*'⁵³ hadisine göre 'La ilahe illallah' sözü olduğu kanaatindedirler. Hâfî'nin sözüne ettiği 'nefy u isbat' zikrinin tâlibin ilerlemesine olan katkısını Sivasî şu şekilde anlatmıştır: '*Kul, samimiyetle La ilahe illallah dediği zaman 'La ilahe' sözü ile nefsin rububiyete ait her şeyini ret ve bu konudaki tüm düşmanlarını bertaraf eder. 'İllallah' sözü ile de Hak Teâlâ'nın sultanlığı ispat edilmiş olur. Onun askeri kalptir. İlham, Kur'ân ve sünnet ile Hakk'ın sultanlığı ortaya çıkar, Hak hükümran olur, nefsin saltanatına son verilmiş olur. Kalp, yaratılışındaki kuyulardan Hak Teâlâ'nın yakınlığı olan fezalara çıkar. Orada görenin göz olmadığını duyanın kulak olmadığını görür. (Burada) kalbin derinliklerinden yaratılışının derin denizlerinden gelen bazı havâtırlarla karşı karşıya gelir. Buradan çıkışın ancak Allah'ın sağlam ipi olan Kur'ân, sünnet ve zikrin tesirine yapışmış bir kalple mümkün olduğunu bilir. Tâlib, nefsinin bu unsurlarla Allah Teâlâ'ya yükseltir. Allah Teâlâ, 'Güzel sözler ancak O'na yükselir'*⁵⁴ ayetinde bu duruma işaret buyurmuştur.'⁵⁵

Hâfî'ye göre zikir şartlarına uygun olarak devam edilen 'La ilahe illallah' zikri perdelerin kalkmasına ve kapıların açılmasına vesile olacak-

⁴⁹ Sühreverdî, *Avarifü'l-Maârif*, s.420-430; Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s.500.

⁵⁰ Sühreverdî, *Avarifü'l-Maârif*, s.279.

⁵¹ Hâfî, *Der Beyan-ı Ma'rifet-i Tevbe*, 5a.

⁵² Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 91b.

⁵³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, c.I, s.173.

⁵⁴ Fatır 35/10.

⁵⁵ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 91b-92a.

tır. Öyle ki Hâfî, şeyhlerin hiçbir amel olmadan bile sırf zikirten dolayı Allah ile kul arasında engel teşkil eden perdelerin kaldırılacağı konusunda fikir birliği içerisinde olduklarını iddia etmiştir.⁵⁶ Sivasî eserinde bu konuda da Hâfî ile benzer ifadeler yer vermiştir. Sivasî'ye göre de zikir Allah'ın bir nurudur ve tâlibi 'bu'd ve firak'ın tuzaklarından 'gurb ve visal'in yüceliğine ulaştıracak unsurların başında gelmektedir. Sivasî'nin ifadesine göre, zikir kalpte hükümdar olursa kalp daha önce görmediği perdeleri görür ve kul uzun süre Allah Teâlâ'yı zikre devam ederse Allah'ın dostu olur. Aynı şekilde Allah Teâlâ da onu dost edinir. Sivasî, zikre devam edildiğinde kalbe dolan ateşin perdeleri yakıp tâlibi Allah'a ulaştıracığı görüşündedir. Ona göre, Hz. Peygamber'in '*Allah'ın nurdan ve karanlıktan yetmiş bin perdesi vardır. Eğer bu perdeleri açarsa, mahlûkattan gözleriyle O'nu idrak edenlerin yüzlerinin derisini yakar*'⁵⁷ hadisi bu hususa işaret etmektedir.⁵⁸

Sivasî'nin altıncı başlık olarak gündeme getirdiği 'Allah'a teslim olma' konusunu Hâfî sekizinci madde olarak değerlendirmiştir. Bu başlık altında da her iki ismin dile getirdiği paralel görüşler dikkat çekicidir. Sivasî, Allah'a teslimiyet neticesinde tâlibin 'rıza, tevfiz ve tevekkül'e dâhil olacağı kanaatindedir. Ona göre, Hz. Musa'nın Rabbini görme isteği üzerine Allah'ın dağa tecelli edip dağın param parça olması ve Hz. Musa'nın manevî bir sarhoşluk hali yaşaması gibi⁵⁹ teslimiyetin neticesinde tâlibte bir depresme hali meydana gelir. Bu hal ile tâlibte, rahmet, fazilet ve atfın uzantıları rabbanî (bir şekilde) ufukta yükselir ve ruh ile beden arasında çekişmeye sahne olan vahdaniyetin parıltıları ortaya çıkar.⁶⁰ Müellife göre tâlib, şek ve şüphenin askerlerini Allah'a olan teslimiyeti ile yenebilir. Bu, tâlibin kalbine peyderpey iner ve nur damlaları ile birlikte rahmet bulutları yağmaya başlar. Tâlibin kalbi sevinç ve mutluluk verici şeylerle dolar ve dili bu durumu ifade etme noktasında aciz kalır. Sivasî, '*O dönemde dil kalp ile okur*' ifadesi ile dilin bu noktadaki ki-

⁵⁶ Hâfî, *Reyhânü'l-Kulûb*, vr.12a-b.

⁵⁷ Müslim, İman 293.

⁵⁸ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 92a.

⁵⁹ 'Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.' Araf 7/143.

⁶⁰ Salik bu halde sanki kıyamet kopmuş ve 'Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.' (Mümin 40/16) ayetine muhatap olmuş gibi tecrübe yaşar. Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 93a-93b.

fayetsizliğini ifade etmiştir.⁶¹ Sivasî, teslimiyet konusunu genel çerçevede bir değerlendirmeye tabi tutarken aynı konuyu Hâfî'nin üstada/şeyhe teslimiyetle Allah'a teslimiyet konularını bir arada değerlendirdiğini görürüz. Hâfî'nin Allah'a teslimiyetle birlikte değerlendirdiği üstada/şeyhe teslim olma konusunu Sivasî sekizinci başlık altında ele almıştır. Hâfî, tâliblerin feyz kapısının açılması ve kapanması, genişlik, sıhhat ve hastalık gibi hallerinde '*Bazen hoşlanmadığımız bir şey hakkınızda iyi olabilir ve hoşlandığımız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz*'⁶² ayetini mülâhaza etmelerini istemiştir.⁶³ Tâlibin tam anlamıyla Allah'a teslim olabilmesi için Allah'ın kuluna olan şefkatini ona hatırlatan Hâfî, şeyhin de müridin manevî yolculuğunda karşı karşıya kalacağı durumları iyi bildiği için ona da teslimiyetin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, seyr u sülûk sürecinde tâlib, hiç bilmediği bir çölde yürüyen kişiye ve hastalığının ilacını bilmeyen bir hastaya benzer. Hasta, doktorun verdiği her şeyi acı-tatlı demeden alıp içtiği gibi tâlib de şeyhinin direktiflerine harfiyen uymalıdır.⁶⁴ Sivasî ise bu konuda '*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmaya vesile arayın*'⁶⁵ ve '*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun*'⁶⁶ ayetlerinin şeyhe bağlı olmaya işaret ettiğini söylemiştir. Sivasî de Hâfî gibi, şeyhin hak yolda tâlibi manevî yolculuğa çıkararak ve daha önce bu yolun sakınılması gereken yönlerini tecrübe etmesi sebebiyle tâlib için vazgeçilmez bir yol gösterici konumunda olduğunu altını çizmiştir. O, şeyhin tâlibe direktifleri ile bu yolda rehber oluşunu '*Şeyh, müridi, seçimlerde, menzil, makam ve hallerde uyarır. Şeyh, müridin faydasına ve zararına şeyleri müride bildirir. Şeyh, Allah dostlarındandır ve onun cezbeye yönlendirmesi sayesinde mürit yakîn derecelerine ulaşmak suretiyle Hakk'a vâsıl olur*'⁶⁷ ifadeleri ile dile getirmiştir. Sivasî, üstada teslim olma konusundaki görüşlerini neredeyse Hâfî'nin cümlelerinin aynısı olan şu ifadeleri nakle-

⁶¹ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 94a.

⁶² Bakara 2/216.

⁶³ Hâfî, bu noktada 'Hayır, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiği hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadan inanmış olmazlar.' Nisa 4/65 ayetinin mülâhaza edilmesini de istemiştir. Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, Tahir Efendi, vr. 45a.

⁶⁴ Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, Tahir Efendi, vr. 46a.

⁶⁵ Maide 5/35.

⁶⁶ Tevbe 9/119.

⁶⁷ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 98a.

derek tamamlamıştır: *‘Şeyh olmadan vuslata ermek mümkün değildir. Salik, vuslata ancak önünde kendisine yol gösteren bir kılavuz olduğu halde erebilir. Salik, ancak Hak yolunda bulunma halini yaşamış bir şeyh eliyle ıslah olur. Onunla faydasını, zararını, menzil, makam, hâl ve kerametleri bilir. Nefsiyle mücahede etmesi sebebiyle müşahede çizgilerini onunla görür.’*⁶⁸

Sivasî'nin en kapsamlı değerlendirmeleri yaparak geniş bir şekilde üzerinde durduğu konu *‘havâtır’* yani *‘kalbe Allah'ın dışında gelen duygu ve düşüncelere tâlibin itibar etmemesi gerektiği’* meselesidir. Sivasî'nin sekizinci başlık altında değerlendirdiği bu husus, ona göre, tâlibe en ağır gelen ve tâlibin yoğun bir şekilde mücadele etmesi gereken bir konudur. Sivasî'ye göre havâtır şiddetli/yoğun bir şekilde gerçekleştirilen zikirten kaynaklanmaktadır. Sivasî, havâtır *‘nefs ve şeytanın işbirliği içerisinde tâlibi Hak'tan uzaklaştırmak için başvurdukları bir yol’* olarak tanımlamıştır.⁶⁹ Sivasî, çalışmasının bu kısmında havâtırın kısımlarına da değinmiştir. Verdiği bilgiye göre havâtırın ilki Hak Teâlâ'nın gönle düşmesi şeklinde meydana gelmektedir. Ona göre, Hak ile ilgili kalbe gelen duygu ve düşünceler tâlibin bu yola girdiği başlangıç denebilecek aşamalarda söz konusu olmaktadır. Bu duygu ve düşünceleri ikiye ayıran Sivasî, ilkinin *‘yakaza halinde kişiden ayrılmayan ve engellenemeyen ebedi doyuma ulaşmış bir şekilde kalpte kalan duygu ve düşünceler’* olarak tarif etmiştir. Buna *‘ilham’* denildiğini belirten Sivasî, ilhama ulaşan bir kalbin ilme ulaşmış olacağını, bu nedenle de o kalbe şeytan tasallutunun söz konusu olamayacağını ifade etmiştir. İlhama ulaşan kalbe, şeytanın vesvese yani şer bir iş için gizli bir sesle sözün tekrarlanması dışında bir dahlinin olmayacağını altını çizen Sivasî, Hz. Peygamber'in *‘Şeytan hortumunu (ağzını ve burnunu) insanoğlunun kalbine koyar. Eğer insan Allah Teâlâ'yı*

⁶⁸ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 98b.

⁶⁹ Ona göre, *‘Yakup, “Nefisleriniz sizi bir iş yapmağa sürükledi, dedi’ (Yusuf 12/83), ‘Şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür.’ (Muhammed 47/25) ve ‘Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar.’ (Enam 6/121) gibi ayetler bu konuya işaret etmektedir. Yine Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadisler de bu noktaya dikkat çekmektedir: ‘Şeytan Âdemoğlunun damarlarında akan kan gibi dolaşır. Onun yollarını açlık ve susuzluk ile daraltın. Onun kalplerinize bir şey atmasından korkuyorum.’⁶⁹, ‘Şeytan Ömer'in gölgesinden kaçır.’ (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, c.II, s.154); ‘Her doğan çocuk boynunda kendisine ait şeytan ile dünyaya gelir. Seninde mi ya Resulallah! Dediler. Evet, benim için de böyledir. Ancak Rabbim bana yardım etti de benim şeytanım müslüman oldu, buyurdu.’ (Müslim, *Münafıkun*, 11) Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 94a-94b.*

zikrederse, geri çekilir'⁷⁰ hadisini zikrettikten sonra vesveseden Allah'a sığınılması gerektiğini söylemiştir.⁷¹

Sivasî'nin tâlibin kalbine gelen havâtırla ilgili gündeme getirdiği bir diğer konu da 'tâlibin kalbinin kendisine seslenişi' meselesidir. Sivasî'ye göre, tâlibin kalbinin seslenişine şeytanın istilasından emin olduğunda itibar edilir ki burada seslenen kötülüklerden arınmış ve güzel ahlak ilkeleri ile donanmış nefistir. Bu nefis, Hakk'ın 'Celal' ve 'Cemal'ini müşahade ile tezyin olmuş, 'O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka'⁷² ve 'Şüphesiz bunda kalp sahibi olan için ibret/öğüt vardır'⁷³ ayetlerinde işaret edilen kalbin sahibi olan nefistir. Sivasî'nin tespitine göre kalbin seslenişinin işareti; kalbe geldiğinde huzur vermesi, nefis ve ruhun o sese muhalif hareket etmeyip hemen teslim olmalarıdır. Müellif, kalbinin seslenişine tâbi olan tâlibin güzel davranışları nispetinde hıştırların kokusu olan sekine ile huzur bulacağını nakletmiştir.⁷⁴

Tâlibe, şeytandan gelen sesleniş ile kalpten gelen sesleniş arasında ince bir ayırımın olduğunu hatırlatan Sivasî'ye göre, şeytandan gelen ses tâlibi hidayetden sonra dalalete/sapkınlık/şaşkınlığa çağırır. Tâlib, bu tuzağı fark eder, zikir ile o günahahtan sakınırsa bu defa şeytan ondan daha kolay/küçük bir günahla tâlibi aldatmaya çalışır ki bu nokta son derece hassas bir noktadır. Çünkü dalalete götüren her şey insanı şaşkınlığa düşürür. Sivasî'nin ifadesine göre, şeytan bu noktada cahili cehli, âlimi ilmi ile kandırmaya çalışır. Şeytanın âlimi, 'Sen amelle meşgul oldun ve bununla birlikte türlü türlü ilimleri tahsil ettin. Hz. Peygamber'in 'Bir fakih şeytana bin abitten daha zorlu bir düşmandır'⁷⁵ hadisini duymadın mı? Allah Teâlâ'nın 'Allah, kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin'⁷⁶ buyurduğunu işitmedin mi?' gibi sözlerle yoldan alıkoymaya çalışacağına dikkat çeken Sivasî, cahili ise 'Daha çok günler var önünde. Şimdi sen ilimle meşgul

⁷⁰ Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, c.I, s.311; İbn Kesir, *Tefsîr*, c.IV, s.576.

⁷¹ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 94a-95b.

⁷² Şuara 26/88-89.

⁷³ Kaf 50/37.

⁷⁴ Yazar, 'O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir.' (Fetih 48/4) ayetinin konuya işaret ettiğini belirtmiştir. Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 95b.

⁷⁵ İbn Mace, *Mukaddime*, 222.

⁷⁶ Mücadele 58/11.

ol. Ömrünün sonunda ibadet edersin' gibi cümlelerle aldatmaya çalışabileceği noktasında uyarmıştır.⁷⁷

Sivasî'nin havâtır konusunda gündeme getirdiği bir başka mesele de, kendi ifadesiyle, 'tâlibe en ağır gelen nefis-i emmarenin seslenişi karşısında tâlibin yapması gerekenler' konusudur. Ona göre, nefis-i emmare bir şeyi canı istediğinde/çektğinde ancak onu elde etme ile razı olan, akıl ve seçebilme yeteneğine sahip olmayan çocuk karakterli bir yapıya sahiptir. Öyle ki, çocuğun oynadığı değersiz kapları son derece değerli altın ve gümüşlerle almak istediğinizde çocuğun bu pazarlığa razı olmaması gibi nefis-i emmare de tâlibe yanıtacak şeyler fısıldar. Çünkü nefis, beldeye hâkim olan hükümdar gibi insanın iç âleminde insana hâkimdir.⁷⁸ Sivasî, burada nefsin vücut üzerindeki etkisini dile getirmiş ve nefsin yapısına dair şu tespitlerde bulunmuştur: '*Nefsin askeri hayvani ruhtur. Tabiatı heva ve şehvettir. Nefis, helak edici şeyleri görmeyen kör gibidir. Hayrı şerden ayırt edemez. Hikmetinin lutfuyla ve rahmetinin genişliği ile Allah Teâlâ onun gözünü nurlandırır. Böylece nefis, düşmanlarını ve korkması gerekenleri görebilir. Nefsin gözü görmeye başlayınca domuzların hırsına benzer hırsları, köpeklerinki gibi doyumsuzlukları ve kaplan/leoparları gibi öfkesinin olduğunu görür. Cimriliğin gücü, şehvetin katranı, açgözlülük ateşi, şeytanın sevimliliği, haset ateşi, fesat ve şerrin kaplayıcılığı... Bütün bu nefis-i emmareye ait kötü hasletler sabırla sükût etmeye devam ile tedavi edilebilir. Bu şekilde nefis, o düşmanlardan emin olur. Böyle bir durumda insanın içinden nefsin dışına sızan kötülükler boşalmış olur. Nefis bu kalelerden kurtulduğunda ve ev rezilliklerden süpürüldüğünde imanun yetmiş küsur şubesi ile süslenir. Bu durumda nefis mutmainne derecesine ulaşmış olur. Bu durumda nefis, Allah Teâlâ'nın 'Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön'*⁷⁹ hitabına ulaşmıştır.'⁸⁰

Sivasî, tâlibe seyr u sülûk sürecinde yön veren şeyhin havâtır konusunda müridini nasıl yönlendirmesi gerektiği konusuna da değinmiştir. O, şeyhin başlangıçta tâlibin kalbine gelen sesleri ayırt edememesi nedeniyle tâlibin her türlü havâtır reddetmesi, bir başka ifadeyle, onlara itibar etmemesi şeklinde bir tedbir alması gerektiğinden bahsetmiştir.

⁷⁷ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 96a-96b.

⁷⁸ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 96b.

⁷⁹ Fecr 89/27-28.

⁸⁰ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 97a-97b.

Ona göre, tâlib 'sabit kalp' oluncaya kadar havâtıra itibar etmemelidir. Sabit kalp olduktan sonra tâlibin bu tür seslenişleri reddetmesi için bir sebep yoktur. Çünkü bu seslenişler nefis ve şeytandan kaynaklanmamaktadır. Yasaklanması gereken seslenişler çeşitli vasıtalarla sona erdirilmiştir. 'Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez'⁸¹ ayetinde dile getirildiği gibi Allah, sâlike bu aşamada nefiy vasıtaları ile yardım etmiştir.⁸²

Sivasî'nin havâtır konusunda, Sühreverdî'nin '*Avârifü'l-Maârif*' adlı eserine paralel bilgiler vererek konuyu değerlendirdiğini ifade edebiliriz. Nitekim Sivasî, havâtır konusunu 'havâtırın neden kaynaklandığı, havâtırın çeşitleri, kalbin, şeytanın ve nefis-i emmârenin tâlibe seslenişi ve mürid-i kâmilin havâtır konusunda müridi nasıl yönlendirmesi gerektiği' gibi başlıklar altında değerlendirmiştir. Bu, Sühreverdî'nin '*Avârifü'l-Maârif*'inde takip ettiği bir yöntemdir. Sühreverdî, havâtır konusunu işlerken 'tanımı, tesiri, tehlikesi, kurtuluş yolları ve bu süreçte mürid-i kâmilin önemi' gibi belli başlıklar altında konuyu değerlendirmiştir. Sühreverdî ile Sivasî'nin konuyu işleyiş metotları arasındaki benzerlik açıkça gözlemlenebilmektedir. Yine Sühreverdî, havâtır konusunda 'vesvese' ve 'ilham'ı tanıma konusunda gösterilmesi gereken ciddi çaba vesilesiyle bu kavramları değerlendirirken Sivasî de bu konulara yani vesvese ve ilham konularına, yukarıda görüldüğü gibi, Sühreverdî'nin ifadelerine yakın ifadelerle değinmiştir. Nefsin bir şeyi devamlı istemesi ve şeytanın ise bir konuda ısrar etmeyip kişiyi ne şekilde olursa olsun günaha sürüklemeye eğiliminde olduğu konusunda da Sivasî, Sühreverdî'nin naklettiği ifadeleri neredeyse birebir nakletmiştir. Sivasî eserinde, Sühreverdî'nin nefis, şeytan, melek ve Hak'tan kalbe gelen duygu ve düşünceleri ayırt edebilme noktasındaki tespitlerini detaylandırarak dile getirmiştir ki bu da Sühreverdî'nin Sivasî üzerindeki derin etkisini gösteren çarpıcı bir örnektir.⁸³ Bu konuda Sivasî'nin büyük ölçüde etkilendiği bir diğer isim Gazalî (ö.505/1111)'dir. Aslında Sivasî, Sühreverdî'nin Gazalî'ye paralel fikirlerinden etkilenmiştir, diyebiliriz. Çünkü Gazalî'nin havâtır konusunda dile getirdiği düşünceleri önce Sühreverdî daha sonra da Sivasî aynı sis-

⁸¹ Rad 13/11.

⁸² Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 97b-98a.

⁸³ Sühreverdî'nin havâtır konusundaki değerlendirmeleri için bkz., Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s.594-603.

tem ve yakın ifadelerle getirmişlerdir. Öyle ki Gazalî'nin havâtır konusunda 'havâtırın çeşitleri; Hak, nefis, şeytan ve melekten kalbe gelen düşünceler ve bu düşünceleri tanıma yolları, ilham ve vesvesenin ne olduğu ve müridin bu süreçte hangi hususlara riayet ederek adım atması gerektiği' başlıklarıyla işlediği havâtır konusunu önce Sühreverdî daha sonra da Sivasî detaylı bir şekilde değerlendirmişlerdir.⁸⁴ Bu noktada konuyu Sühreverdî'nin Gazalî'nin tesirinde kalarak gündeme getirdiğini Sivasî'nin de Gazalî ve Sühreverdî'nin işleyiş tarzlarına ve onlara yakın ifadelerle konuyu daha detaylı bir şekilde açıklama yoluna gittiğini ifade edebiliriz.

Sivasî'nin nefsi ıslah sürecinde tâlibin riayet etmesini tavsiye ettiği dokuzuncu şart '*tâlibin uykuyu terk etmesi*'dir. Diğer başlıklarda olduğu gibi Sivasî, dile getirdiği bu konuyu da bazı ayetlerle desteklemiştir. O, '*Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde bağışlama dilerlerdi*'⁸⁵ ve '*Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et*'⁸⁶ ayetlerini bu konuda tezine dayanak olarak zikretmiştir. Sivasî'ye göre tâlib, bu ayetlerden ve Hz. Peygamber'in '*Gece namazı çok olanın, gündüz yüzü güzel olur*'⁸⁷ hadisinden ilham alarak uykuya dalıncaya kadar durmaksızın zikir ile meşgul olmalı ve sadece bedene uyku galebe çaldığında uyumalıdır. Sivasî'nin ifadesine göre, beden mücahede ile yorulduğunda az bir uyku ile talip istirahat etmelidir. Çünkü bu ikisi yani mücahede ve uyku bir araya gelmeyen birbirinin zıddı olan şeylerdir. Fakat uyku havas olan kimselerde zahirlerinde olan şeylerin önüne geçmek için bir etkidir. Bir başka ifadeyle beden ve azalarının istirahatı havasın kalbini açmak içindir. Hatta Sivasî, uykunun havas ehlinin süflî cisimde olağan dışı/tuhaf etkiler yaparak ve onu meşgul eden uykunun faydaları çeken ve zararları uzaklaştıran ıslahı ile kutsi ruh, rabbani latife ve nefis-i natıkanın olumsuzluklardan uzaklaşacağına belirtildiğini nakleder. Ona göre, bu hali yaşayan bir kimse yakaza haline devam edip uyuduğunda asli mekânına döner ve ledünni hazinelere kavuşur. İstirahat eden tâlib ruhu ile karşılaşması vesilesiyle gayb ve manaların marifetine ulaşır. Bu giderilme hali ile karşılaşınca ruh mana âleminden melekût âlemine yükselir. Burada

⁸⁴ Gazalî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü's-Sâlikîn*, s.165-170.

⁸⁵ Zariyat 51/17-18.

⁸⁶ İnsan 76/26.

⁸⁷ İbn Mace, *İkamet*, 174.

ruh, şehadet âleminde olanların benzerlerini görür.⁸⁸ Sivasî, nefsini ıslah etmek isteyen kimselerin uyku ile istirahatata geçtiğinde yaşayacağı tecrübeleri ise şu şekilde dile getirmiştir: *'Nefis mücahedesini yapan kimse uyku ve istirahatata geçtiğinde dört ana unsur olan toprak, su, ateş ve hava çözünür. Kalp, perdelerden kurtularak parlar, kalp gözüyle melekût âlemini seyre dalar ve Hak Teâlâ'ya olan iştiyakı artar. Allah Teâlâ'ya kavuşmak için nefis mücahedesini daha da artırır. İsa b. Meryem'in hikâyesine işaret edilen şu ayet-i kerime nefis mücahedesini yapan kimseye bir işaret niteliğindedir: 'Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.'*⁸⁹ *Tevfik ile ona tabi olan tahkik üzere Rabbine vasil olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: 'İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınsınız diye emretti.'*⁹⁰

Sivasî'nin salıklere yaptığı onuncu ve sonuncu tavsiye ise *'helalinden yemeyi azaltma'* konusudur. Sivasî, yemede salikin aşırı ve çok az arasında bir orta yol tutması gerektiğinden bahsetmiştir. Müellife göre, aç veya şişinceye kadar yemede bir hayr yoktur. Çünkü işlerin hayırlısı orta yollu olanıdır. Şihabüddin Sivasî, Hz. Peygamber'in *'Mümin bir mideyle (bir kişilik) yer (içer), kâfir ise yedi kişilik yer (içer)*⁹¹ ve *'Midenin üçte birini yemek, üçte birini su, üçte birini de nefes için ayırım'*⁹² sözlerinin özellikle seyr u sulûk sürecinde dikkate alınması gerektiğini belirtir. Sivasî, *'İnkâr edenler dünyada zevklenirler (dünya hayatının zevkini düşünürler) ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir'*⁹³ ayeti ile çok yiyenlerin kınandığını hatırlatarak tıka basa mideyi doldurmanın birçok afetinin olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, çok yemek kalbin katılaşması, perdelerin kalınlaşması, müşahedenin perdelenmesi, atalet ve tembelleğe sebep olması ve temizliğe riayeti zorlaştırması gibi birçok afete sebep olmaktadır. Sivasî, çok yemek temizliği giderdiği için meleklerin böyle kimselerden uzak durduğu kanaatindedir. Ayrıca, çok yemek zamanın zayi olmasına, zikir, Kur'ân okuma ve namaz kılmaktan uzak durmaya da sebep olmaktadır. Sivasî, bu başlık altında kendinden önceki bazı sûfîlerin görüşlerine de yer vermiştir. Örneğin Şiblî'nin (ö.334/945) bu

⁸⁸ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 98b-99a.

⁸⁹ Hud 11/56.

⁹⁰ Enam 6/153. Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 99a-100a.

⁹¹ Buhari, Et'ime, 12.

⁹² Tirmizi, Zühd, 47.

⁹³ Muhammed 47/12.

konudaki görüşlerini şu şekilde nakletmiştir: ‘Şiblî’ye ‘Yakîn nedir?’ diye sorduklarında ‘Açlıktır’ cevabını vermiştir. Bir başka cevabında Şiblî, ‘Afetlerin hepsi karnı tıka basa doyurmakta toplanmıştır’ cevabını vermiştir. O, bu sözüyle Hz. Peygamber’in (sav) ‘Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır’⁹⁴ sözünü tasdik etmiştir.⁹⁵

Uyku ve yeme-içme adabı konularında Sivasî’nin büyük ölçüde Hâfî’nin tesirinde olduğunu söyleyebiliriz. Hâfî’nin ‘el-Vasâyâ’l-Kudsiyye’ adlı eserinde uyku ve yeme-içmeyle ilgili bölümü Sivasî eserinde özetlemiş gibidir. Hâfî’nin zikri geçen eserine bakıldığında tâlibin uykuya olan ihtiyacını dile getirdiği ifadeleri,⁹⁶ uyku halini kendisini kaplayınca iç âleminin fitrî temizlik haline dönmesi yönündeki tespitleri⁹⁷ ve ibadet için uykunun önemine dair yaptığı vurgularla⁹⁸ Sivasî’nin bu konuda naklettiği bilgiler birebir örtüşmektedir. Ayrıca Hâfî’nin eserinde uyku ve yeme-içme ilgili verdiği bilgilerin Sühreverdî’nin ‘Avârifü’l-Maârif’te detaylı bir şekilde verdiği bilgilerin⁹⁹ bir özeti olması¹⁰⁰ ve Sivasî’nin bu bilgileri başka delillerle destekleyip, farklı yönleriyle değerlendirerek okuyucusuna takdim etmesi Hâfî ve Sühreverdî’nin bu konuda Sivasî’yi ne denli derinden etkilediğini gösteren verilerdir.

Sonuç

Sûfîler, ilimlerini/tasavvufu nefsi ıslah etmek için geliştirilen bir sistem olarak takdim etmişlerdir. Öyle ki Cüneyd-i Bağdadî, tasavvufu; nefisle mücadele etmeye dayanan yönüne vurgu yaparak ‘sulhu olmayan bir savaşı’ şeklinde tanımlamıştır.¹⁰¹ Ebü’l-Hüseyin en-Nûrî (ö.?) ise tasavvufu ‘nefsin haz ve arzularını terk etmek’ şeklinde tarif etmiştir.¹⁰² Tasavvuf ilmini nefsi ıslah etmek üzere sistemleştirilen ve sûfîyi de nefsin ıslahı için bir ömür uğraş veren kimse şeklinde anlayan isimlerden birisi de

⁹⁴ Tirmizi, Zühd, 47.

⁹⁵ Sivasî, *Risâletü’n-necât*, 100a-100b.

⁹⁶ Hâfî, *el-Vasâyâ’l-Kudsiyye*, vr.27b.

⁹⁷ Hâfî, *el-Vasâyâ’l-Kudsiyye*, vr.27b-28a.

⁹⁸ Hâfî, *el-Vasâyâ’l-Kudsiyye*, vr.28a.

⁹⁹ Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, s.437-498.

¹⁰⁰ Köle, *Zeynüddin Hâfî*, s.379.

¹⁰¹ Ebu’l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye fi ilmi’t-tasavvuf*, haz. Ma’ruf Zerrik ve Ali Abdulhamid Baltacı, Daru’l-Hayr, Beyrut 1993, s.281.

¹⁰² Tacu’l-İslam Ebu Bekir Muhammed el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, thk. Mahmud Emin en-Nevevi, el-Mektebetü’l-Ezheriyyetu li’t-Turas, Kahire 1992, s.32.

Şihâbüddin es-Sivasî'dir.¹⁰³ Sivasî, 'Cezzâbu'l-kulûb' adlı eserinde olduğu gibi¹⁰⁴ eserinin isminde de anlaşılacağı üzere 'Risâletü'n-necât min şerri's-sıfâtı'z-zemîme' adlı eserinde de nefsin ıslah edilebilmesi için tâlibin dikkat etmesi gereken hususlar üzerinde durmuştur. Çalışmamızın neticesinde Sivasî'nin 'Uyûnu't-tefâsîr li'l-fudalâi's-semâir' adlı tefsir çalışması başta olmak üzere hemen her eserinde takip ettiği şerh geleneğine dayanan tavrını 'Risâletü'n-necât' adlı eserinde de devam ettirdiğini gözlemledik. Sivasî, bu eserinde büyük ölçüde Cüneyd-i Bağdadî'ye ait olan 'tasavvufun sekiz şartı' şeklinde formülize edilen hususları şerh etmiştir. Sivasî, bu sekiz şarta 'Uykuyu terk etmek ve helal olan yemeği azaltmak' başlıklarını da ekleyerek eserini on başlık altında şekillendirmiştir. Sivasî, muhtemelen bu iki başlığı da üstatlarından Zeynüddin Hâfî'nin 'el-Vasâyâ'l-Kudsiyye' ve 'Reyhânu'l-Kulûb' adlı eserlerinden almıştır. Burada Hâfî'nin 'el-Vasâyâ'l-Kudsiyye' adlı eserinin bir bölümünün Cüneyd-i Bağdadî'nin sekiz şartını şerh etmeye hasrettiğini hatırlatmak isteriz. Bu hususlardan hareketle Hâfî'nin Cüneyd'in sekiz şartını şerh ettiği bu eserini Sivasî'nin daha da detaylı bir şekilde okuyucunun istifadesine sunduğu tespitinde bulunabiliriz.¹⁰⁵ Sivasî, eserde Cüneyd ve Hâfî'nin nefsin ıslahı için gerekli hususları dile getirdikleri başlıkların sıralamasına genel olarak riayet etmiştir. Ancak Sivasî, değerlendirdiği konuları düşüncesine uygun olarak önem sırasına göre başlıkların bazısını öne alma ve bazısını geriye bırakma gibi bir yol da takip etmiştir. Sivasî'nin çalışmasında dile getirdiği örnekler ve aktardığı bilgiler Şihabüddin es-Sühreverdî ve Zeynüddin Hâfî'nin eserlerinde naklettikleri örnek ve bilgilerle paralellik arz etmektedir. Hatta birçok örnek ve bilgi neredeyse aynı ile aktarılmıştır. Bununla birlikte Sivasî, eserinde daha çok örneğe ve nakledilen bilgilerin daha çok dayanağına yer vererek çalışmasını güçlendirmiştir. Bu anlamda Sivasî'nin birçok ayet ve hadisten konularla ilgili temellendirme gayreti eserin orijinal yönlerinden birisini oluşturmaktadır. Sivasî'nin konuları Sühreverdî ve Hâfî'ye nispetle daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir tarzda ele aldığı ve okuyucusuna bu şekilde takdim ettiğini de ifade edebiliriz. Çünkü Sühreverdî ve Hâfî sekiz şartı açıklarken daha çok halvette olan tâlibleri kendilerine hedef kitle olarak belirlerken Sivasî, hedef kitesini

¹⁰³ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 88b.

¹⁰⁴ Çınar, 'Bir Mutasavvıf Olarak Şihâbüddin es-Sivasî ve 'Cezzâbu'l-kulûb' İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri', *DEÜİFD*, s. 239-266.

¹⁰⁵ Hâfî'nin bu eseri için bkz., Hâfî, *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye*, vr.38-50b.

halvet ehli ile sınırlandırmamış, hali ne olursa olsun Hakk'ın rızasını talep eden herkesi telkinlerine muhatap kabul etmiştir.¹⁰⁶

Çalışmanın bizce orijinal yönlerinden birisi de Sivasî'nin özellikle üzerinde durmayı ve hakkında söz söylemeyi istediği 'Havâtır' konusunu ayrı bir başlık altında ele alması ve bu konuda sadece Cüneyd ve Hâfî'nin değil Gazalî ve Ebu Tâlib el-Mekkî gibi diğer isimlerden de istifade etmesidir.¹⁰⁷ Onun bu başlık altında sunduğu bilgiler tecrübî özelliğinin yanı sıra Gazalî ve Mekkî'nin konuya dair görüşlerinin daha sistematik bir şekilde takdiminden ibarettir.¹⁰⁸

Sivasî bazı kavramları kullanarak tâlibin karşılaşılabileceği halleri izah yoluna da gitmiştir. 'Reyn', 'Gaym' ve 'Gayn' gibi hallerle tâlibin karşılaşılabileceğini belirten Sivasî, bu kavramları açıklamış ve tâlibin bu hallerde takınması gereken hususları da dile getirmiştir. Bizce eserin orijinal yönlerinden birisi de Sivasî'nin, zikredilen kavramlarda olduğu gibi, bu kavramları yorumlayarak ve içeriğini delillerle izah ederek tâlibe uyarılarda bulunmasıdır.

Sivasî'nin 'Şihâbüddin' lakabıyla anılması ve isminden daha ziyade bu lakap ile tanınıyor olmasının onun Şihâbüddin Sühreverdî'ye hayranlığını ve Sühreverdî'nin Sivasî üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemli olduğu kanaatindeyiz. Sivasî'ye, bu lakabı Sühreverdî'nin görüşlerini daha net, anlaşılır ve kısa bir tarzda dile getirmesinden dolayı verildiğini düşünüyoruz.

Sivasî üzerinde etkili olan isim sadece Sühreverdî değildir. Çalışmanın satır aralarında da geçtiği gibi onun üzerinde Cüneyd-i Bağdadî, Hâfî ve Gazalî gibi isimlerin de etkili olduğu görülmektedir. Bu isimlerin Sivasî üzerindeki etkisi anılan isimlerin Anadolu tasavvuf anlayışı üzerindeki derin etkilerini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

¹⁰⁶ Bu durum Sivasî'nin tâlib kavramına yüklediği anlamdan kaynaklanmaktadır. Ona göre tâlib 'kurtuluş ve hakikate erme yoluna girmeyi arzulayan ve bunun gereklerini yapabilmek için adamlar atan kimse'dir. Sivasî'ye göre tâlib kötü yolun zararlarından korkan ve yakîn güneşi ile bu zararlarından kurtulmak isteyen kimsedir. Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 88b. Dolayısıyla Sivasî, her müslümanın bu arzuda olması gerektiği fikrinden hareketle nefsin ve şeytanın aldatmacalarına karşı kişide direnç oluşturduğunu ifade ettiği birçok uygulamayı (oruç, zikir, tefekkür gibi) kavramı sadece halvet ehline has görmemiştir.

¹⁰⁷ Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, Tercüme: Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, Umran Yay., İst. 2004, c.I, s.453-465, 540-505; Gazalî, *Ravdatü't-Tâlibin ve Umdetü's-Sâlikîn*, s.165-170.

¹⁰⁸ Sivasî, *Risâletü'n-necât*, 99a-100a.

Olayın bir başka yönü de Sivasî'nin etkisinde kaldığı bu isimlerin Sünnî çizginin önemli temsilcileri olmalarıdır ki bu durum Sivasî'nin Sünnî çizgiyi muhafaza gayretinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- AHMED Midhat Efendi, *Mufassal Tarih-i Kurun-i Cedide*, İstanbul, 1331/1912.
- ASLAN Şükürü, 'Şihâbüddin es-Sivasî ve Uyunu't-Tefâsîr'indeki Metodu', *AÜİFD*, Erzurum 1990, Sayı:9, s.188-214.
- CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., Ankara 2005.
- ÇATAK Âdem, *Şihâbeddin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.
- ÇINAR Fatih, 'Bir Mutasavvıf Olarak Şihâbüddin es-Sivasî ve 'Cezzâbu'l-kulûb' İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri', *DEÜİFD*, İzmir 2013, c. I, Sı: XXXVII, s. 239-266.
- DARTMA Bahattin, 'Şihâbüddin es-Sivasî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti', *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.97.
- 'Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazı Bir Şahsiyeti: Şihâbüddin es-Sivasî', *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.226-227.
- DEMİREL Harun Reşit, 'Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usulüne Dair 'Riyâdu'l-ezher fi cilai'l-ebzar' İsimli Eseri', *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.107-124.
- GAZALÎ, *Ravdatutü't-Tâlibîn ve Umdetü's-Sâlikîn*, Tercüme: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2004.
- *İhyâu Ulûmiddîn*, Tercüme: Mehmed A. Müftüoğlu, Tuğra Neşriyat, İstanbul Tarihsiz.
- HÂFÎ, Zeynüddin, *el-Vasâyâ'l-Kudsîyye li't-Tâlibîne's-Sâlikîn*, Süleymaniye Ktp., Tahir Efendi, Kol., kyt no.99328.
- *Reyhânü'l-Kulûb fi Tavassüli ile'l-Mahbûb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Koleksiyonu, kyt no.797.
- İZZET-ZADE Abdülaziz Mektûbî, *Teracim-i Ahvâl-i Ulema ve Meşayih*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY No:2456.
- KÂŞÂNÎ Abdürrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çeviren: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004.
- KELÂBÂZÎ Tacu'l-İslam Ebu Bekir Muhammed, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Mahmud Emin en-Nevevi, el-Mektebetü'l-Ezheriyyetu li't-Turas, Kahire 1992.
- KÖLE Bekir, *Zeynüddin Hâfi ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- KUŞEYRÎ Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*, haz. Ma'rif Zerrik ve Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut 1993.
- MECDÎ Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-şekâik*, (Neşreden: Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989.
- MEKKÎ, Ebu Tâlib Kâtu'l-Kulûb, Tercüme: Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, Umran Yay., İst. 2004.
- OCAK Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yay., İstanbul 1996.
- ÖNGÖREN Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖZKÖSE Kadir, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yay., İstanbul 2008.
- ÖZTÜRK Mustafa, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.

- SAMİ Şemseddin, *Kamusu'l-a'lam*, İstanbul 1311.
- SARITAŞ Hasan, 'Köleleri Âlim Yapan Sultan, Şehrin Kutup Yıldızlarından: Şihâbüddin Ahmed es-Sivasi', *Sultanşehir*, Sivas 2009, Yıl:3, Sayı:10, s.58–61.
- SECCÂDÎ Seyyid Cafer, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çeviri: Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Sivasi Şihabüddin, *Risâletü'n-necât min şerri's-sıfât*, Süleymaniye Şehit Ali Paşa, No: 1391.
- , *Cezzâbü'l-kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi No: 853.
- SÜHREVERDÎ Şihabüddin, *Avarifü'l-Maârif*, trc. Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İsta. 1999.
- SÜREYYA Mehmet, *Sicilli Osmanî*, İstanbul 1308.
- TAHİR Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1933.
- ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2002.
- VASSAF Hüseyin, *Sefne-i Eoliya*, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006.